

XUFYONA IQTISODIYOT TARKIBI VA FAOLIYATINING OQIBATLARI.

Sevinch Yarasheva Shavkat qizi

*Alfraganus Universiteti Tarmoqlar iqtisodiyoti (qurilish)
kafedrasi, Xufyona iqtisodiyot fani o'qituvchisi*

Axmedov O'tkirjon

*Alfraganus Universiteti Tarmoqlar iqtisodiyoti (qurilish)
kafedrasi, Xufyona iqtisodiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xufyona iqtisodiyot tarkibi va faoliyatining oqibatlari, yashirin iqtisodiyotning globallashuvi yashirin iqtisodiyotning bir mamlakatdan ikkinchi davlatga o'tishi, noqonuniy tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi xalqaro firmalarning paydo bo'lishi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Xufyona iqtisodiyot, statistika, soliq, davlat, g'ayriiqtisodiy usullar, yashirin tadbirkorlik, jamiyat.

Yashirin iqtisod, maxfiy iqtisod - ishtirokchilar tomonidan ochiq amalga oshirilmaydigan, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmaydigan, soliqlar to'lanmaydigan, rasmiy davlat statistikasida qayd etilmagan iqtisodiy jarayonlar va xo'jalik faoliyati turlari. Yashirin iqtisod - ochiq sezilmaydigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol qilish jarayonlari - ma'lum bir kishilar yoki odamlar guruhlari manfaatlariga asoslangan iqtisodiy munosabatlar. Yashirin iqtisodiyot dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida mavjud.

Yashirin iqtisodiyot murakkab ko'p bosqichli hodisa, uning tur va shakllari xilma-xil. Yashirin iqtisodiyot maqsadi, faoliyati va iqtisodiy ijtimoiy oqibatlariga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi:

1) jinoiy iqtisodiy faoliyat. Bu mutlaqo ma'n etilgan, qonun yo'li bilan ta'qib etiladigan ishlar bilan shug'ullanish, mas, narkobiznes, pornobiznes, qurol biznesi va h.k.;

2) g'ayriqonuniy, g'ayriiqtisodiy usullar bilan daromadlarni qayta taqsimlab o'zlashtirib olish, mas, o'g'irlik, bosqinchilik, reket, poraxo'rlik;

3) ikkilamchi iqtisodiyot — kishilarga zarar keltirmaydigan, ular uchun naf beradigan, lekin rasman ruxsat etilmagan va davlat ro'yxatidan o'tmagan iqtisodiy faoliyat.

Ularga yashirin tadbirkorlik, 1—2 va 5—10 kishi band bo'lgan yashirin kichik korxonalar faoliyati kiradi. Yashirin tadbirkorlik xizmati ko'rsatish, q.x., qurilish, savdo, kiyimkechak ishlab chiqarishda keng tarqalgan;

4) rasman ruxsat etilgan faoliyat bilan birga qo'shimcha ravishda yashirin ishlab chiqarishga qo'l urish, ochiq ishlaydigan korxonalarda qo'shimcha ravishda hisobga kirmagan mahsulot chiqarib, uni yashirin sotish;

5) mansabni suiiste'mol qilish va korrupsiyaga asoslangan iqtisodiy xatti-harakatlar.

Bular jumlasiga davlat idoralaridagi poraxo‘rlik, yashirin lobbizm, mansabdan foydalanib subsidiyalar olishni kiritish mumkin;

6) qalbakilashtirilgan iqtisodiy faoliyat, bu iqtisodiyot davlat sektoriga xos bo‘lib, davlatni aldashga qaratiladi.

Buning eng yaqqol misoli - davlat sektorida qayta yozish, bajarilmagan ishlar uchun davlatdan haq olish va hokazo. Yashirin iqtisodiyotda ijtimoiy zararli faoliyat davlat tomonidan qat‘iyan man etilgan va ularga qarshi kurash barcha choralar bilan olib borilmoqda. . rag'batlantirildi.

Yashirin xo‘jalik ko‘lami er osti xo‘jalik aylanmasining hajmi, ya‘ni ruxsat etilmagan tovar va xizmatlarni yaratish va sotish bilan belgilanadi. Tovlar aylanmasi maxfiy bo‘lgani uchun uning aniq hisob-kitobi yo‘q. Buning o‘rniga uni taxminiy baholash usuli qo‘llaniladi. XXI asrga kelib iqtisodiyotning globallashuvi natijasida yashirin iqtisodiyot milliy darajadan xalqaro darajaga o‘tdi. Yashirin iqtisodiyotning globallashuvi yashirin iqtisodiyotning bir mamlakatdan ikkinchi davlatga o‘tishi, noqonuniy tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi xalqaro firmalarning paydo bo‘lishida ko‘rinadi.

Bunga xalqaro narkobiznes, noqonuniy qurol savdosi, noqonuniy mehnat migratsiyasini tashkil etish, ofshor zonalar orqali noqonuniy yo‘llar bilan topilgan pullarni “yuvish” misol bo‘la oladi. Bular xalqaro hamjamiyat uchun katta xavf tug‘diradi. Xalqaro hamjamiyat “halol” pul yuvishga qarshi kurashish uchun maxsus tashkilot – Xalqaro moliyaviy harakatlar bo‘yicha ishchi guruhini tuzdi.

Yashirin iqtisod soliqdan olingan daromadlarni yashirishda namoyon bo‘ladi. Soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash usullariga quyidagilar kiradi:

- turli banklarda bir nechta hisob raqamlarini ochish va buxgalteriya hisobida to‘liq ko‘rsatilmasdan ular orqali pul muomalalarini amalga oshirish;

- trast, veksel va boshqa hisobvaraqlardan foydalanish;

- "ikki tomonlama buxgalteriya" yuritish, naqd pul bilan muomala qilish, shu bilan soliqlardan daromad va pul tushumlarini yashirish;

-korxonani bir shahar, tumanda ro‘yxatdan o‘tkazish, lekin boshqa shahar, tumandagi banklarda hisob raqamini ochish orqali korxonani ro‘yxatdan o‘tgan joyida ham, faoliyat yuritayotgan joyida ham soliq to‘lashdan bo‘yin tovlaydi, ya‘ni bo‘yin tovlaydi;

-sotilgan mahsulot (xizmatlar, ishlar) tannarxini hisobga olinmagan xarajatlar hisobiga oshirish;

-rasmiy hisob va to‘lov xujjatlarida tomonlarning kelishuviga asosan bajarilgan ish (ko‘rsatilgan xizmatlar) qiymati past narxlarda ko‘rsatiladi, uning qolgan qismi nakd pul shaklida o‘zaro taqsimlanib olinadi. Naqd pullardagi daromad soliqqa tortishdan yashiriladi.

Iqtisodiyot fanida iqtisodiyotnint qaysi sektorga, ya‘ni norasmiy, kriminal, faktiv, xufyona yoki ochiq, rasmiy iqtisodiyotga tegishli ekakligini aniqlashda quyidagi

mezonlar asos qilib olinadi:

- davlatning fiskal (soliq) manfaatlari;
- YaIMning real hajmi;
- huquqiy parametrlar;
- xo‘jalik sub‘ektlari o‘zaro harakati tavsifi.

Xufyona iqtisodiyot doirasida amalga oshiriladigan operatsiyalarni quyidagi turlarga bo‘lish mumkin:

-to‘liq buxgalterlik hisobidan chiqarilgan, hech qayerda hisobga olinmaydigan xo‘jalik-moliya operatsiyalari. Bunday operatsiyalar huquqiy jihatdan ro‘yxatga olingan va umuman ro‘yxatga olinmagan korxonalar tomonidan amalga oshiriladi;

-qisman yashirilgan operatsiyalar. Bunda korxonalar tomonidan amalga oshirilgan operatsiyalarni bir qismi, ya‘ni olingan daromadning bir qismi buxgalteriyada hisobga olinmaydi, soliqqa tortishdan yashiriladi. Endi iqtisodiyotning xufyona sektori mavjud bo‘lishi bilan shartlangan umuman iqtisodiy tizim uchun oqibatlarini muhokama qilish zarur. Ijobiy oqibatlar jumlasiga, birinchidan, xufyona xo‘jalik faoliyatining barqarorlashtiruvchi rolini kiritish lozim. Bu barqarorlashtiruvchi rol, ayniqsa, buyruqbozlik iqtisodiyoti sharoitida yaqqol namoyon bo‘ladi. “Birlamchi iqtisodiyot” tomonidan qondirib bo‘lmaydigan talab yashirin iqtisodiy faoliyat sohasida mahsulot va xizmatlar uchun hamma iste‘mol qiluvchi bozorni yaratadi. Biroq, ochiq iqtisodiyotdan bozor munosabatlariga o‘tish sharoitida ham maxfiy sektorning barqarorlashtiruvchi roli saqlanib qoladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda norasmiy sektorning kattaligi ishlab chiqarishning pasayishi va jahon bozorlaridagi keskinlikni yumshatish imkonini beradi. Inqiroz davrida maxfiy sektor mehnatga haq to‘lash darajasining pasayishi hisobiga ish bilan bandlikni avvalgi darajada ushlab turishga qodir: maxfiy korxonalar faoliyatining asosi ijtimoiy (oila-qarindoshlik, oilaviy) munosabatlarni tiklashdan iborat. , milliy) aloqalar. Bunday qayta tiklash mantig‘iga ko‘ra ishdan bo‘shatishga ruxsat berish ijtimoiy munosabatlarning buzilishini anglatadi. Ushbu holatning paradoksi shundaki, neoklassik muvozanatga erishish parametrlari neoklassik bozordan juda uzoq bo‘lgan bozorga bog‘liq. tadbirkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkonini beradi. Gap shundaki, Perudagi ochiq tizim hech qachon yashirin va hatto ochiq tadbirkorlarning katta energiyasi va iste‘dodidan foydalanishga imkon bermagan. Misol uchun, Lima shahridagi ko‘cha sotuvchilari tomonidan qo‘llaniladigan savdo strategiyalari savdo muassasalari siyosatidan ko‘ra yuqori narxlardagi marketing va narxlarning eng yaxshi amaliyotlariga yaqinroqdir. Turli qonunchilik me‘yorlariga amal qilinmaslik holatlarining tez-tez uchrab turishi xufyona (extralegal) iqtisodiyot miqdorining indikatorini bo‘lib xizmat qiladi. Biroq, uning miqdoriy o‘lchovi vazifasini hal etishga kirishishdan oldin xufyona iqtisodiyotning turli unsurlarini ta‘riflash lozim. Umuman olganda xufyona iqtisodiyot – unda iqtisodiy faoliyat qonun doirasidan tashqarida amalga oshiriladigan, ya‘ni bitimlar qonundan,

xo‘jalik turmushining huquqiy me‘yorlari va rasmana qoidalaridan foydalanilmagan holda amalga oshiriladigan soha. Xufyona iqtisodiyot uchta unsurdan tarkib topadi: norasmiy, sohta va kriminal iqtisodiyot. Norasmiy iqtisodiyot – iqtisodiy faoliyatning oshkora turlari, unda xarajatlarni pasaytirish maqsadida tovarlar va xizmatlarning qayd etilmagan tarzda ishlab chiqarilishi o‘rin tutadi (yana bir bor ta’kidlash lozimki, davlatdan yashiriladigan barcha faoliyat turlari huquqiy me‘yorlar bilan tartibga solinishi mumkin emas va mulkchilik huquqlarini himoyalashning muqobil mexanizmlari qo‘llanilishini talab qiladi). Sohta iqtisodiyot - qo‘shib yozishlar, chayqovchilik bitimlari, poraxo‘rlik va pulni olish hamda berish bilan bog‘liq har xil tovlamachilik harakatlari iqtisodiyoti. Kriminal iqtisodiyot - qonunning (birinchi navbatda – Jinoiy va Fuqarolik kodekslarining) to‘g‘ridan-to‘g‘ri buzilishi va mulkchilikning qonuniy huquqlariga tajovuz qilish bilan bog‘liq iqtisodiy faoliyat.

Xufyona xo‘jalik aylanmasi, tabiiyki, rasmiy statistikaga kiritilmasligi bois xufyona iqtisodiyot o‘lchamlarini baholash muammosi dolzarb hisoblanadi. Ushbu maqsad uchun quyidagi yondashuvlardan foydalaniladi:

- monetar usul, u xufyona hisob-kitoblarda faqat naqd mablag‘lardan foydalanilishi to‘g‘risidagi gipotezaga asosida quriladi (naqd pul massasi harakatining dinamikasi xufyona iqtisodiyotning o‘lchamlari haqida fikr yuritish imkonini beradi);
- xarajatlar va daromadlar balanslari usuli, unda deklaratsiya qilinadigan daromadlar xarajatlar summasi, tovarlar va xizmatlar iste‘molining real hajmlari bilan taqqoslanadi;
- bandlikni tahlil qilish, u shuni nazarda tutadiki, uzoq vaqt mobaynida saqlanib kelayotgan ro‘yxatga olinmagan ishsizlikning yuqori darajasi xufyona sektorda bandlik uchun keng imkoniyatlar mavjudligidan dalolat beradi (ro‘yxatga olinmagan ishsizlar soni xufyona iqtisodiyotning o‘lchamlaridan bilvosita dalolat beradi);
- texnologik koeffitsiyentlar usuli, u xarajatlarning ma‘lum texnologik koeffitsiyentlari asosida mahsulot ishlab chiqarishning real hajmi haqidagi ma‘lumotlarni olish imkonini beradi (masalan, iste‘mol qilinadigan elektr energiyasining dinamikasi va deklaratsiya qilinadigan mahsulot ishlab chiqarish dinamikasi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar taqqoslanadi);
- uy xo‘jaliklari va korxonalar rahbarlari o‘rtasida so‘rov o‘tkazish usuli, u xufyona iqtisodiyotning o‘lchamiga ekspert baholarini beradi;
- sotsiologik usul, u xufyona bitimlar amalga oshiriladigan alohida me‘yorlarni, ularning jamiyatda tarqalganligini, bitimlarni tuzishda qanchalik qo‘llanilishini tahlil qilishdan iborat.

Yoritilgan yondashuvlarning turli xilligi sababli olinadigan natijalarni ko‘pincha taqqoslash qiyin bo‘lsa-da, xufyona iqtisodiyot miqdorining ayrim baholarini keltirish mumkin: (YAIMga nisbatan foiz hisobida): Italiya - 15-30, Belgiya - 4-13, Shvetsiya - 0,5-17, Buyuk Britaniya - 2-16, Fransiya - 15, SSHA - 3-28, Peru -27-28. Rossiyada

80-yillarning oxirida YAIMning 20 foizga yaqini, 1996-yilda 23 foiz.

Yuqorida aytib o'tilganidek, muvofiqlikning yuqori narxi va yashirin iqtisodiyotning katta hajmi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud. Shu bilan birga, xususiy rejimda almashinuvni o'tkazish ham xarajatlar bilan bog'liq. Yashirin iqtisodiyotda faoliyat yurituvchi sub'ektlar harajatlarning bir turida tejashga erishgan holda, boshqalarida ko'proq xarajatlarga duchor bo'ladilar - ular "maxfiylik narxini" to'lashga majburdirlar. Maxfiylik narxi bir nechta elementlardan iborat. Yuridik sanksiyalardan qochish bilan bog'liq xarajatlarga quyidagilar kiradi: soliq va boshqa moliyaviy maslahatchilarni to'lash; cheklangan ishlab chiqarish hajmi va reklama natijasida yo'qotilgan foyda (korxonada qanchalik katta bo'lsa va u reklama kampaniyasida qanchalik faol bo'lsa, boshqaruv organlarining nazorati ostida bo'lish ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi); "ikki tomonlama" buxgalteriya hisobini yuritish xarajatlari va korxonada buxgalteriya hisobi va nazorat qilishdagi qiyinchiliklardan kelib chiqadigan yo'qotishlar. Daromadlar transferti bilan bog'liq xarajatlar. Hatto soliqlar to'lashdan bosh tortuvchi iqtisodiy subyektlar ham o'z faoliyatidan foydali samarani davlat bilan baham ko'radi, biroq bunda ular buning evaziga davlatdan hech narsa olishmaydi. Gap shundaki, barcha iqtisodiy subyektlar bilvosita soliqlar va inflyatsiya solig'ini to'lashadi (birinchi navbatda bu xufyona almashuvlar chog'idagi mutlaq naqd pullarga taalluqli). Lekin transfertlar bir tomonlama xususiyatga ega – oshkora iqtisodiy subyektlardan farqli o'laroq, xufyona iqtisodiy subyektlar buzilgan mulkchilik huquqlarini himoyalash yuzasidan davlatga murojaat eta olishmaydi. Bunga, shuningdek, kredit olish bilan bog'liq qiyinchiliklarni ham qo'shimcha qilish lozim – chunki o'z faoliyatini yashiruvchi subyektlar o'zining kreditga layoqatligini buxgalteriya balansida asoslay olishmaydi. Soliqlar va ish haqiga hisoblab yozishlardan bosh tortish bilan bog'liq xarajatlar. Daromad solig'i, ijtimoiy sug'urta fondiga va pensiya jamg'armasiga majburiy to'lovlardan bosh tortish korxonaga ish haqini to'lashga tejash imkonini beradi, lekin bunda mehnatning o'rnini sarmoya bilan bosish va texika bilan qayta jihozlashdan manfaatdorlikni pasaytiradi. Arzon mehnat korxonani "yo'ldan ozdiradi". Bundan tashqari, qo'shilgan qiymat solig'ini undirish tadbiri xufyona faoliyat sohasini faqat ishlab chiqarish zanjirining chetki bo'g'inlari – chakana savdo va xomashyoga ishlov berishning boshlang'ich bosqichlari bilan cheklaydi. Chunki ishlab chiqarish jarayonining aynan boshlang'ich bosqichlarida QQSni to'lamaslikdan ko'riladigan foyda eng ko'p miqdorga yetadi, ayni paytda oraliq bosqichlarda oraliq mahsulotning xufyona yotkazib beruvchilari oshkora yetkazib beruvchilarga qaraganda yutqazish holatiga tushib qolishadi. Qonuniy qayd etilgan mulkchilik huquqlarining mavjud emasligi bilan bog'liq xarajatlar. Mulchilik huquqlarini xufyona tafsirlash faqat ijtimoiy sanksiyalar va munosabatlarni shaxslashtirish yo'li bilan ijtimoiy tuzilmalar doirasida amalga oshirilishi mumkin. Mulchilik huquqlari oshkora (fuqarolik kelishuvi asosida) emas, balki ijtimoiy

(an'anaviy kelishuvlar asosida) belgilanadi va himoyalanaadi. Shuning uchun faqat barcha transaksiyalar ijtimoiy tuzulma - qabila, oila-qarindoshchilik yoki qo'shni jamoa, milliy doiralar ichida amalga oshirilganda, huquqlarni almashish va himoyalash xarajatlari juda past bo'ladi. "Chetdan" inson ishtirokidagi har qanday bitimda mulkchilik huquqlarini himoya qilishning iqtisodiy mexanizmlari amal qilmay qoladi. Demak, huquqlar faqat ular ichida eng yuqori narxni to'lashga tayyor bo'lgan (ya'ni eng samarali huquq egasi) xaridor topilishi shart bo'lmagan insonlarning qat'iy chegaralangan doirasiga mumkin. Kouz teoremasining bajarilmasligidan tashqari, mulkchilik huquqlarini kapitallashtirish, huquqlarni erkin o'tkazishning ilojisizligi ham ma'lum shaxslar doirasi tomonidan huquqlar bilan almashuvni cheklashning natijasi hisoblanadi (o'zboshimchalik bilan egallab olingan yer uchastkasini sotishning iloji yo'q). De Soto xufyona qayd etilgan mulkchilik huquqlarini ta'riflash uchun "jonsizlantirilgan sarmoya" atamasidan foydalanadi: ushbu sarmoyadan garov sifatida foydalanish, uni garovga investitsiya qilish, erkin sotish, ba'zan esa shunchaki meros qilib qoldirish mumkin emas. Shartnoma tizimidan foydalanishning imkonsizligi bilan bog'liq xarajatlarda. Shartnomalarni tuzishning xufyona tadbiri unda ko'plab iqtisodiy subyektlar ishtirok etadigan uzoq muddatli loyihalarning amalga oshirilishini qiyinlashtiradi. Chunki uzoq muddatli loyihaga mablag'lar qo'yishga undovchi omil bo'lib unda ishtirok etuvchi insonlarning shaxsiy nufuzi emas, balki nima bo'lishidan qat'i nazar sarmoyadorlarning huquqlari himoyalanihiga ishonch hisoblanadi. Haqiqatdan ham, shartnomani qayta ko'rib chiqish zarurati tug'ilgan hollarda ishtirokchilar bitimning tomonlarning hech biri undan manfaatdor bo'lmagan barcha ikir-chikirlariga e'tibor qaratishi lozim bo'lgan sud yoki arbitrajga murojaat eta olishmaydi. Xufyona bitimning mutlaq ikki tomonlama xususiyati bilan bog'liq xarajatlarda. Faoliyatni va uning natijalarini qonundan yashirishga urinish xufyona bitim ishtirokchilari doirasini mumkin qadar cheklashga undaydi. Xufyona bitim ko'proq ikki tomonlama xususiyatga ega. Bitimdan manfaatdor bo'lgan uchinchi shaxslar (masalan, stixiyali yuzaga keladigan bozorlar yaqinidagi mavzalar aholisi) uning ishtirokchilari doirasidan chiqarilgan va, demak, ularning manfaatlari bitimda hisobga olinmaydi. Boshqacha aytganda, zararli foydalanish huquqi, odatda, xufyona huquqni tartibga solish sohasidan tashqarida qoladi.

Oshkora sud-huquq tizimi nizolarni hal etishning qator substitutlariga – oilaviy-qarindoshchilik va mafiya mexanizmlariga ega. Yuzaga kelgan nizolarni hal etish uchun ikkala muqobil variantdan ham foydalanish xarajatlarda bilan bog'liq. Birinchidan, ko'p sonli qarindoshlar, yurtdoshlar va boshqa "o'zinikilar" bilan yaxshi munosabatlarni ushlab turish e'tibor belgilarini qaratish uchun vaqt va xizmatlar almashish uchun mablag'lar talab qiladi. Ikkinchidan, sud va kuch tuzilmalari funksiyasini bajaruvchi mafiya xizmatlariga murojaat etish o'ziga xos soliqni to'lash zarurati bilan shartlangan. Hatto Italiyada ushbu soliq alohida– pizzo nomiga ega

bo‘lgan. Ushbu soliqning miqdori yo korxonaga aylantirilgan nisbatan foizlarda, yoki mafiya tomonidan biznesni himoyalash va nizolarni hal etish bo‘yicha ko‘rsatilgan xizmatlarga ekvivalent hisobida hisoblab chiqiladi. Bunda davlatdan farqli ravishda mafiya o‘z xizmatlarining har bir foydalanuvchisiga “soliqning” alohida miqdorini belgilagan holda monopolchini kamsituvchi siyosatni olib borishga qodir bo‘ladi. Oshkora tuzilmaga qaraganda mafiya faoliyatining lokal xususiyati axborot manbalarining ancha keng doirasidan foydalanishidir.

Xulosa:

Xufiyona iqtisodiyot milliy xavfsizlikka tahdid sifatida alohida shaxslar, shaxslar guruhi, institutsional sub‘ektlar o‘rtasidagi moddiy ne‘mat va xizmatlar ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste‘mol qilish yuzasidan bo‘ladigan munosabatlar yig‘indisi bo‘lib, uning natijalari rasmiy statistikada hisobga olinmaydi va soliqqa tortilmaydi. Xufiyona iqtisodiyotning amal qilishi davlat iqtisodiy xavfsizligiga potensial va real xavf tahdid soladi. U normal iqtisodiy jarayonlarga, rasmiy iqtisodiyotda sodir bo‘ladigan daromadlarning shakllanishi va taqsimlanishi, xalqaro savdo, investitsiyalash, iqtisodiy o‘sish jarayonlariga ta‘sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.ziyonet.uz
2. www.norma.uz
3. Becker G. S. Crime and Punishment: An Economic Approach // Essays in the Economics of Crime and Punishment / Ed. by G. S. Becker, W. L. Landes. N. Y., 1974. P. 10.
4. Bevan D., Collier P., Gunning J. W. Black Markets: Illegality, Information and Rents // World Development. 1989. Vol. 17. No. 12. P. 1955-1964.
5. Bromley R. The Urban Informal Sector: Why is it Worth Discussing? // World Development. 1978. Vol. 6. No. 9/10. P. 1035-1936.
6. Butterworth J. The Theory of Price Control and Black Market. Aldershot etc., Avebury, 1994. P. 26-35.
7. Cameron S. The Economics of Crime Deterrence: A Survey of Theory and Evidence // KYKLOS. 1988. Vol. 41. Fasc. 2. P. 301-323.